

Квартальне опитування підприємств

№ 1 (27)
Березень 2009

- Агрегований показник перспектив промисловості зменшився з -0,27 у листопаді до -0,39 в лютому 2009 р.
- Другий квартал поспіль більшість керівників підприємств очікують погіршення загальноекономічної ситуації в наступні 6-ть місяців, разом із цим, з 4,2% до 10,6% зростає кількість тих, хто очікує на позитивні зміни.
- В IV-му кварталі продовжилася тенденція до зменшення обсягу пропозиції банківських кредитів і попиту на них.
- Переважна більшість керівників підприємств (68,0%) прогнозують подальше скорочення обсягів виробництва протягом наступних трьох місяців.
- Кількість підприємств, що не мають портфеля замовлень, зростає з 10,2% в серпні до 42,1% в лютому.
- В I-му кварталі менеджери очікують продовження зменшення кількості нових замовлень.
- У IV-му кварталі спостерігається суттєве зниження рівня зайнятості на підприємствах. В I-му кварталі керівники підприємств очікують на продовження тенденції.
- Керівники підприємств прогнозують, що темпи зростання цін на сировину та цін реалізації в I-му кварталі не зміняться порівняно до попереднього кварталу.

Панель з 300 підприємств обробної промисловості використовується для моніторингу оцінок та очікувань керівників підприємств щодо змін ділового середовища загалом та показників роботи підприємств.

У цьому числі представлені результати опитування з 26 січня по 20 лютого 2009 року

Показник: Q4' 08 до Q3' 08

Очікування: Q1' 09 до Q4' 08

Діловий клімат: оцінка лютий 09, очікування на 6 місяців

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ

Агрегований показник перспектив промисловості

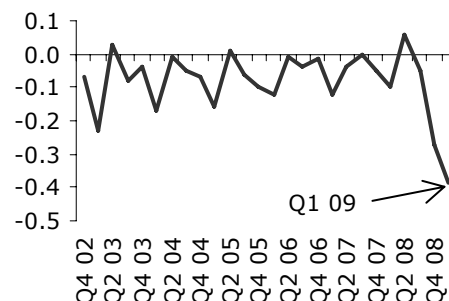
Значення агрегованого показника перспектив промисловості зменшилось з -0,27 в IV-му кварталі до -0,39 в I-му кварталі 2009 року. Це сталося через суттєве погіршення виробничих планів підприємств на наступні 3 місяці (див. Виробничі показники). Вплив цього компонента був сильніший, ніж вплив двох інших складових агрегованого показника. Так, суттєво збільшилось значення компонента „запаси нереалізованої продукції“ (з -0,29 для IV-го кварталу до -0,19 для I-го) та погіршилась оцінка портфеля замовлень (з -0,72 до -0,79). Таким чином, ці негативні тенденції призвели до зниження значення всього агрегованого показника.

Діловий клімат

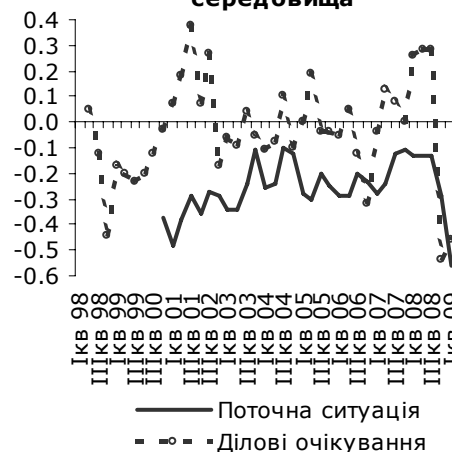
В лютому оцінка поточної загальноекономічної ситуації керівників підприємств, порівняно до листопада, істотно погіршилась: значення індексу якості ділового середовища зменшилось з -0,29 до -0,56. Це сталося за рахунок зростання частки опитаних керівників, які оцінюють бізнес-середовище як погане (з 39,5% у листопаді до 60,6% в лютому). Разом з тим, зменшилась частка тих, хто вважає середовище задовільним (з 53,5% до 35,6). Частка тих, хто оцінює його як добре, скоротилась з 7,0% до 3,8%. Це характерно для підприємств усіх галузей промисловості, форм власності та розмірів. Крім того, чим менше підприємство, тим гірше оцінки ділового середовища.

Разом з тим, значення індексу очікуваних змін ділового середовища дещо збільшилось з -0,54 у листопаді до -0,46 в лютому. Це сталося за рахунок підвищення частки опитаних керівників, що сподіваються на позитивні зміни (з 4,2% у листопаді до 10,6% в лютому). Водночас дещо зменшилась частка тих, хто не очікує ні позитивних, ні негативних змін ділового середовища (з 37,8% до 31,1%). Два квартали поспіль переважна більшість опитаних керівників підприємств (58,0% у листопаді та 58,3% в лютому) очікують погіршення загальноекономічної ситуації протягом наступних шести місяців.

Агрегований показник перспектив промисловості

Індекси ділового середовища

Автори:

Яна Дворак
Оксана Кузяків

Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультаций
вул. Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ
Тел. (+38044) 278-63-42/60
Факс (+38044) 278-63-36
E-mail: institute@ier.kiev.ua
http://www.ier.kiev.ua

Регуляторний клімат

Частка менеджерів, на думку яких несприятливий регуляторний клімат є суттєвою перешкодою зростанню обсягів виробництва на їх підприємствах, скоротилась в лютому порівняно до листопада з 23,1% до 20,7%. Це сталося за рахунок зменшення значень двох із трьох компонентів комбінованого показника „несприятливий регуляторний клімат“, а саме: високий регуляторний тиск та корупція (з 14,9% до 12,7% та з 8,1% до 3,8% відповідно).

Значення третього компоненту комбінованого показника „несприятливий регуляторний клімат“ — часті зміни в економічному законодавстві — різко підвищилось більш, ніж втричі (з 1,8% у листопаді до 5,6% в лютому). Це свідчить про суттєве зростання рівня непередбачуваності підприємницького середовища в країні. Слід зазначити, що значення цього показника не є однаковим для підприємств різного розміру: найбільшим воно є для середніх підприємств (7,2%), а найменшим — для великих (4,0%). Для малих підприємств значення показника становить 5,0%.

Оцінка економічної політики Уряду

Середня оцінка, яку дали респонденти діяльності Уряду в лютому дещо зменшилась порівняно до листопада і становить 2,02 бали за п'ятибальною шкалою. За результатами дослідження, серед всіх опитаних керівників підприємств приблизно дві третини (67,5%) оцінюють роботу Уряду негативно і лише 2,4% — позитивно. Для порівняння: у листопаді 60,9% респондентів з вибірки квартального опитування дали негативну оцінку і 6,4% — позитивну. При цьому все ще залишається великою частка менеджерів, які вагаються з висловленням своїх думок з цього приводу: 30,1% опитаних обрали варіант „важко відповісти“ або не відповіли на питання.

Найменшу оцінку економічна політика отримала у Львові (1,85), далі йде Харків (1,91), Київ (2,08) та, найвище оцінили економічну політику респонденти з Хмельницького (2,5).

Клімат на ринку запозичень

У IV-му кварталі клімат на ринку запозичень значно погіршився і характеризується двома тенденціями. З одного боку, продовжував зменшуватись обсяг пропозиції банківських кредитів. Частка менеджерів, які вважають що банки готові надати короткострокові кредити такому підприємству як їхнє, суттєво зменшилась з 50,3% у III-му кварталі до 33,1% в IV-му. Для довгострокових кредитів значення відповідного показника знизилось з 38,7% до 30,7%.

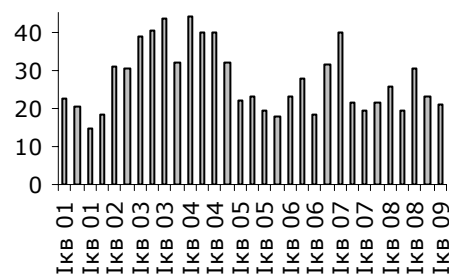
З другого боку, доступність кредитів для підприємств, на думку опитаних, зменшилась, що можна пояснити погіршенням фінансово-економічної ситуації на підприємствах (див. Фінансові показники). Зокрема, число менеджерів, які вважають, що їхнє підприємство може дозволити собі взяти кредит, зменшилось, відповідно, для короткострокових кредитів з 25,7% у III-му кварталі до 15,6% в IV-му, для довгострокових — з 16,8% до 11,4%.

ВИРОБНИЧІ ПОКАЗНИКИ

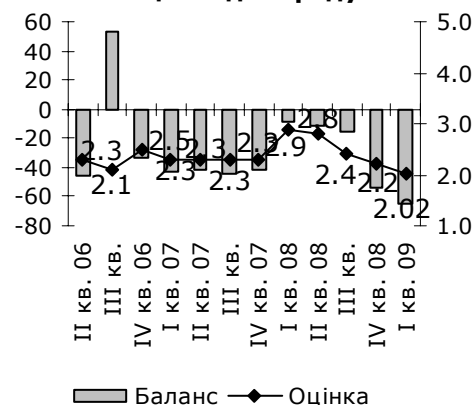
В IV-му кварталі, як і очікували керівники підприємств, спостерігається подальше уповільнення темпів росту виробництва. Значення *індексу виробництва* суттєво знизилось з 0,11 у III-му кварталі до -0,34 в IV-му. При цьому скорочення виробництва у IV-му кварталі було дещо меншим, ніж очікували керівники підприємств. Так, значення *індексу очікуваного виробництва* на IV-й квартал становило -0,38, а значення фактичного індексу для цього кварталу дорівнює -0,34.

Про скорочення виробництва в IV-му кварталі повідомляють керівники підприємств усіх галузей промисловості. Найнижче значення *індексу виробництва* зафіксоване для підприємств

Несприятливий регуляторний клімат, % підприємств

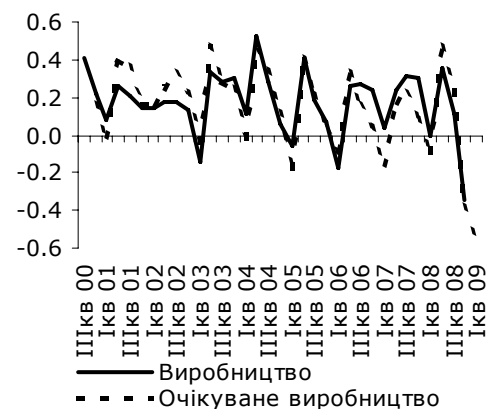
Оцінка дій Уряду

Клімат ринку запозичень

Індекси виробництва

промисловості будівельних матеріалів (-0,68), а найвище — для підприємств харчової промисловості (-0,16). Найсуттєвішим скорочення виробництва є для великих підприємств (понад 1000 працівників). Значення відповідного індексу зменшилось з 0,33 в III-му кварталі до -0,70 у IV-му. Менеджери малих та середніх підприємств відзначають менш суттєві скорочення виробництва порівняно до III-го кварталу (з -0,06 до -0,33 та з -0,09 до -0,37 відповідно). Зменшення значення індексу виробництва зафіксоване для підприємств усіх форм власності. Найнижчим воно є для приватизованих підприємств (-0,36), для державних і приватних — -0,28 та -0,29 відповідно.

В I-му кварталі 2009 року менеджери підприємств прогнозують подальше вповільнення темпів росту виробництва. Індекс очікуваного виробництва на наступний квартал зменшився з -0,38 (на IV квартал) до -0,56 (на I квартал). Рекордна кількість опитаних — понад дві третини (68,0%) — планують зменшити обсяги виробництва у I-му кварталі 2009 р., 24,2% — не мають намірів змінювати обсяги випуску і лише 7,7% планують підвищити виробничу активність. Така тенденція до зменшення обсягів промислового виробництва характерна для всіх підприємств незалежно від галузі промисловості, форми власності, розмірів та регіону розташування.

Завантаженість виробничих потужностей

Традиційно зміни індексу завантаження виробничих потужностей та індексу очікуваних змін завантаження виробничих потужностей збігаються зі змінами індексів виробництва та очікуваних змін виробництва. Так, значення індексу завантаження виробничих потужностей суттєво зменшилось з 0,04 у III-му кварталі до -0,35 в IV-му. Більше половини опитаних керівників підприємств (56,6%) повідомляють про низьку завантаженість виробничих потужностей (в середньому 62%). В I-му кварталі 2009 року менеджери прогнозують вповільнення темпів росту виробництва та, відповідно, планують зменшувати використання виробничих потужностей: значення індексу очікувань становить -0,49.

Попит, реалізація, нові замовлення

Після зменшення внутрішнього попиту, яке відбулось у III-му кварталі 2008 року, в IV-му кварталі спостерігається подальше погіршення показників попиту. Так, значення відповідного індексу суттєво знизилось з 0,02 до -0,50. При цьому в I-му кварталі 2009 року керівники підприємств (65,3%) прогнозують зниження попиту на продукцію внутрішньо орієнтованих галузей. Значення індексу очікуваного попиту становить -0,54.

За оцінками респондентів, у IV-му кварталі обсяг реалізованої продукції значно зменшився порівняно до III-го кварталу: значення відповідного індексу знизилось з 0,10 до -0,38. На наступний квартал керівники підприємств прогнозують подальше зменшення цього показника: індекс очікуваної реалізації становить -0,59.

У IV-му кварталі респонденти відзначають також скорочення обсягів нових замовлень. Значення індексу нових замовлень істотно знизилось з 0,01 у III-му кварталі до -0,23 в IV-му. Частка менеджерів, які оцінюють портфель замовлень як задовільний, зменшилась з 22,8% в III-му кварталі до 18,5% у IV-му.

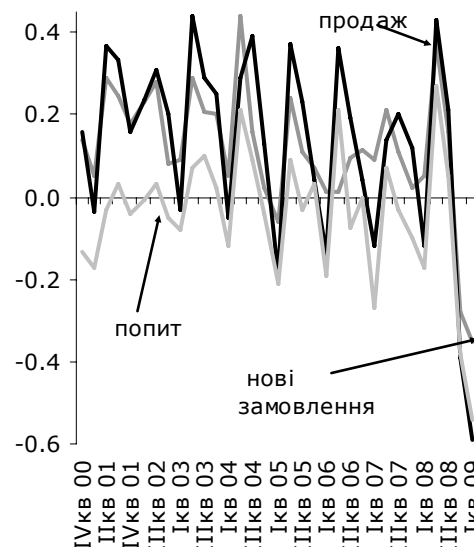
Слід зауважити, що серед всіх опитаних керівників 42,1% повідомляють, що їх підприємства не мають портфеля замовлень. Для порівняння: у першій половині року таких виявилось в чотири рази менше (10,2%).

Більше половини респондентів (52,3%) очікують подальшого

Індекси завантаження виробничих потужностей

Внутрішній попит: індекси очікувань

скорочення обсягів нових замовлень протягом наступних трьох місяців. *Індекс очікуваних нових замовлень* знизився з -0,28 (на IV-й квартал) до -0,35 (на I-й квартал). Найбільш песимістичні щодо отримання нових замовлень у I-му кварталі 2009 року керівники підприємств деревообробної (-0,60), легкої (-0,60) та поліграфічної (-0,50) галузей промисловості.

Перешкоди зростанню виробництва¹

У IV-му кварталі, за оцінками керівників підприємств, перше і друге місця у рейтингу перешкод зростанню виробництва посідають низький попит (75,1%) та надмірне оподаткування (49,3%). Нестабільна політична ситуація перемістилась на третє місце. Важливість цієї перешкоди після різкого зростання в III-му кварталі, в IV-му дещо зменшилась (з 46,6% до 41,8%).

Проблеми ліквідності залишаються досить актуальними для підприємств: число опитаних менеджерів, на думку яких брак обігових коштів є перешкодою зростанню виробництва, майже не змінилось порівняно до III-го кварталу і становить 41,3%.

Також в IV-му кварталі продовжила посилюватись актуальність проблеми доступу до кредитів (з 22,2% до 25,4%) та зросла важливість перешкоди „високі ставки кредитів” (з 18,1% до 20,2%), що свідчить про погіршення клімату на ринку запозичень (див. Клімат на ринку запозичень).

В IV-му кварталі значно збільшилась важливість проблеми з енергопостачанням. Частка респондентів, що вважають це вагомою перешкодою зростанню виробництва, зросла майже втричі (з 8,1% в III-му кварталі до 22,5% в IV-му), що можна пояснити зростанням цін на енергоносії.

Крім того, слід зазначити, що в IV-му кварталі спостерігається подальше зменшення важливості перешкоди „нестача кваліфікованих працівників” (з 17,6% до 15,0%).

Отже, такі негативні процеси, як зниження показників попиту, високий податковий тиск, нестабільність політичної ситуації, проблеми ліквідності підприємств, зменшення доступності банківських кредитів та інші є характеристиками протікання фінансово-економічної кризи в кінці 2008 – початку 2009 року.

Зайнятість

На фоні вповільнення темпів росту виробництва спостерігається зниження рівня зайнятості. Значення *індексу зайнятості* суттєво зменшилось з -0,18 у III-му кварталі до -0,44 в IV-му, що свідчить про значне скорочення кількості працівників на підприємствах. Частка менеджерів, які вважають, що рівень зайнятості на їхніх підприємствах задовільний для наявних обсягів виробництва, зменшилась з 69,7% до 62,6%.

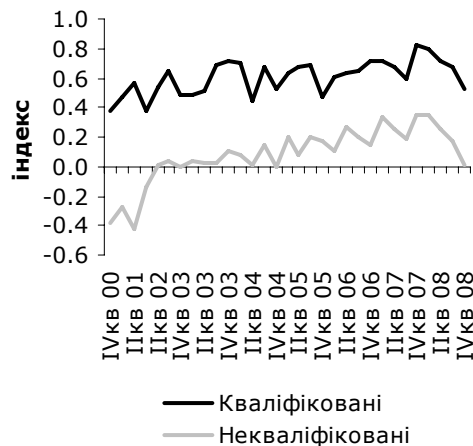
В I-му кварталі 2009 року менеджери очікують продовження скорочення зайнятості. Значення *індексу очікуваної зайнятості* становить -0,44. Найбільш суттєвого зниження рівня зайнятості очікують керівники підприємств промисловості будівельних матеріалів: значення *індексу очікувань* становить -0,56. Найбільш оптимістичні прогнози щодо рівня зайнятості у I-му кварталі дають менеджери підприємств поліграфічної промисловості. Тут значення *індексу очікуваної зайнятості* найвище (-0,16).

¹ З жовтня 2002 року змінено методологію підрахунку рейтингу показника „несприятливий регуляторний клімат”. Замість однієї загальної категорії „несприятливе регуляторне середовище” використовуються три фактори, а саме: (1) високий регуляторний тиск, (2) часті зміни в законодавстві та (3) корупція. Таким чином, загальний показник „несприятливий регуляторний клімат” відображає частку респондентів, які вибрали принаймні один з перерахованих вище факторів.

Перешкоди зростанню виробництва

	II 08	III 08	IV 08	IV 08 до III 08
Низький попит	59,7	71,9	75,1	+3,2
Надмірне оподаткування	55,2	43,9	49,3	+5,4
Нестабільна політична ситуація	7,2	46,6	41,8	-4,8
Проблеми ліквідності	18,2	42,1	41,3	-0,8
Доступність кредитів	17,7	22,2	25,4	+3,2
Високий конкурентний тиск	42,5	29,0	24,4	-4,6
Проблеми з енергопостачанням	9,4	8,1	22,5	+14,4
Брак сировини	31,5	28,1	22,1	-6,0
Несприятливий регуляторний клімат	30,4	23,1	20,7	-2,4
Високий регуляторний тиск	23,8	14,9	12,7	-2,2
Зміни в економічному законодавстві	2,2	1,8	5,6	+3,8
Корупція	9,4	8,1	3,8	-4,3
Високі ставки кредитів	37,0	18,1	20,2	+2,1
Недостатньо кваліфікованих працівників	34,8	17,6	15,0	-2,6
Застарілі технології	16,0	5,9	6,6	+0,7
Брак виробничих потужностей	5,0	5,4	2,8	-2,6

Труднощі при пошуку працівників потрібної кваліфікації

Частка підприємств, де є працівники у вимушених відпустках, збільшилась більш як вдвічі порівняно до III-го кварталу (з 28,6% до 58,7%). Значення відповідного індексу зросло з 0,03 до 0,18. У I-му кварталі менеджери очікують продовження зростання цього показника (0,21).

На думку опитаних менеджерів, труднощі при пошуку кваліфікованих кадрів в IV-му кварталі, зменшились. Значення відповідного індексу знизилось з 0,67 до 0,53. Однак, таке значення все ж є високим і свідчить про те, що за оцінками респондентів, знайти працівника саме тієї кваліфікації, яка потрібна підприємству, досить важко. Зокрема, 64,6% респондентів вказали на те, що пошук кваліфікованих працівників у IV-му кварталі став важчим, тоді як полегшення їх пошуку відзначили лише 11,4% опитаних.

За оцінками респондентів, у IV-му кварталі значно спростилося пошук некваліфікованих працівників. Значення відповідного індексу суттєво зменшилось з 0,17 у III-му кварталі до 0,08 в IV-му. Більше половини опитаних менеджерів (56,8%) вважають, що будь-яких змін щодо пошуку некваліфікованих працівників протягом останнього кварталу не відбулось.

ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ

Ціни

У IV-му кварталі ціни на сировину та матеріали, а також ціни готової продукції продовжують зростати, причому більшими темпами, ніж очікували керівники підприємств. Так значення *очікуваного індексу цін сировини* на IV-й квартал становило 0,45, а значення фактичного індексу для цього кварталу дорівнює 0,57. Для цін реалізації відповідні індекси дорівнюють 0,34 і 0,36.

В I-му кварталі 2009 року менеджери прогнозують зростання цін сировини та цін реалізації приблизно такими ж темпами, як і в IV-му кварталі. Для цін на сировину та матеріали значення *індексу очікувань* на I квартал становить 0,54, а значення *індексу очікуваних цін реалізації* — 0,31.

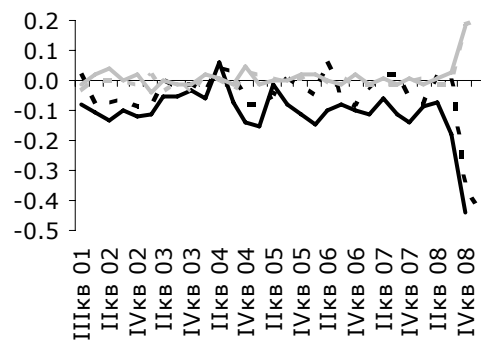
Прибутковість

Скорочення виробництва звичайно вплинуло на фінансові результати підприємств. При цьому в IV-му кварталі вони виявились гіршими, ніж очікували менеджери. Так, значення *індексу очікуваної прибутковості* на IV-й квартал становило -0,38, а значення фактичного індексу для цього кварталу дорівнює -0,42. *Індекс прибутковості* зменшився з -0,11 в III-му кварталі до -0,42 в IV-му. Це означає значне превалювання у загальному розподілі частки підприємств, які погіршили фінансові результати над тими, хто їх покращив.

Більше половини опитаних керівників (51,2%) вказали на погіршення фінансових результатів, у 36,8% підприємств вони не змінились і 11,0% керівників зазначили, що фінансові результати їхніх підприємств покращились. Від'ємне значення *індексу прибутковості* спостерігається у всіх галузях промисловості. Найсуттєвіше погіршення ситуації порівняно до попереднього кварталу зафіксоване на підприємствах промисловості будівельних матеріалів (-0,64).

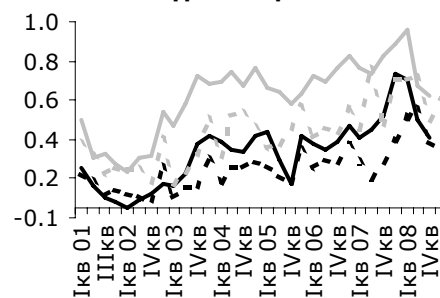
В I-му кварталі менеджери, очікуючи подальшого уповільнення темпів росту виробництва, прогнозують погіршення фінансових результатів підприємств. Значення *індексу очікуваної прибутковості* знизилось до -0,44. 55,0% керівників підприємств прогнозують погіршення фінансових результатів і лише 5,6% — покращення, 39,4% опитаних не очікують суттєвих змін.

Індекси зайнятості

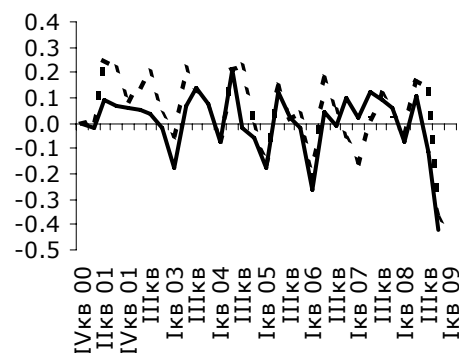
- Реальні працівники
- - - Прогноз кількості реальних працівників
- Працівники у вимушених відпустках
- - - Прогноз кількості працівників у вимушених відпустках

Індекси цін

- Ціни реалізації
- - - Очікувані ціни реалізації
- Ціни сировини
- - - Очікувані ціни сировини

Індекси прибутковості

- Прибутковість
- - - Очікувана прибутковість

КОНКУРЕНТНИЙ ТИСК²

На думку керівників підприємств, рівень конкурентного тиску з боку вітчизняних товаровиробників протягом останніх трьох місяців практично не змінився. Значення відповідного індексу становить -0,10 у III-му кварталі та -0,08 в IV-му. Тільки менеджери підприємств машинобудівної промисловості відзначають значне послаблення тиску (з -0,41 до -0,62), а на думку керівників підприємств промисловості будівельних матеріалів і легкої промисловості, конкурентний тиск, навпаки, посилюється. Значення індексів збільшилось відповідно з 0,06 до 0,12 та з -0,16 до -0,04.

Разом з тим, менеджери відзначають, що тиск з боку товаровиробників Росії/країн СНД та з боку інших іноземних виробників, порівняно з III кварталом, посилюється. Значення індексів зросло, відповідно з -0,65 до -0,36 та з -0,67 до -0,29.

Хоча конкурентний тиск з боку товаровиробників країн СНД та інших країн збільшився, однак головними конкурентами українських підприємств, за оцінками їх керівників, залишаються вітчизняні виробники: 29,3% респондентів визначили рівень конкурентного тиску з їхнього боку як сильний.

Додаток 1: Методологія

Всі індекси рахуються за єдиною методологією. Ми зараховуємо відповіді як +1, коли підприємство відповідає, що показник збільшився, 0 — якщо він не змінився і -1 — якщо зменшився. Наприклад, якщо зі 100 респондентів 20 вказали на зростання виробництва, 50 респондентів звітували про його скорочення, і 30 зазначили, що все залишилося без змін, то відповідне значення індексу буде -0,30. Додатне (від'ємне) значення індексу означає, що частка підприємств, де зросло виробництво, є більшою (меншою), ніж кількість тих, де виробництво скоротилось. Кожний індекс більший за +0,09 або менший за -0,09 є статистично значущим і відрізняється від нуля з ймовірністю помилки 5%.

Агрегований показник перспектив промисловості (*industrial confidence indicator*) розраховується як середнє арифметичне індексів очікуваних змін виробництва, оцінки обсягу нових замовлень та оцінки запасів готової продукції (останній зі знаком мінус).

Підставою групування підприємств за розміром є кількість працівників. Ми виділяємо такі групи підприємств за розміром: малі (до 50 працівників), середні (51-250 працівників), великі середні (251-500 працівників), великі (501-1000 працівників) та найбільші (більше 1000 працівників). Іноді, коли немає суттєвих міжгрупових відмінностей, три останні групи ми називаємо групою великих підприємств.

За більш детальною інформацією про характеристики вибірки, структуру анкети, методологію обрахунку індексів та за повними даними дослідження звертайтеся до Оксани Кузяків kuziakiv@ier.kiev.ua.

Індекс конкурентного тиску з боку українських виробників

Галузь	Q3'08	Q4'08
Важка пром.	0,42	0,38
Машинобуд.	-0,41	-0,62
Деревообробна	-0,25	-0,30
Будматеріали	0,06	0,12
Легка пром.	-0,16	-0,04
Харчова пром.	0,26	0,23
Поліграфія	0,20	0,13

Кількість працівників, %

	Q4'08
Менше 50	37,6
51 — 250	39,4
251 — 500	10,3
501 — 1000	6,6
Більше 1000	6,1

Регіони, %

Львів	14,6
Київ	31,5
Харків	42,3
Хмельницький	11,7

Галузі промисловості, %

	Q4'08
Важка ³ промисловість	8,9
Машинобудування	24,9
Обробка деревини	4,7
Будівельні матеріали	13,1
Легка промисловість	12,7
Харчова промисловість	21,1
Поліграфія	9,4
Інше	5,2

² Методологія обрахунку цього індексу подібна до інших. Шкала: -1 — немає або низький тиск, 0 — помірний тиск, 1 — високий тиск.

³ До важкої промисловості ми відносимо металургію, хімічну, нафтохімічну та паливну промисловість.